

UNIWERSYTET
OPOLSKI

Instytut Językoznawstwa
pl. Kopernika 11, 45-040 Opole
tel. 77 541 6003
www.ij.uni.opole.pl
ij@uni.opole.pl

Wpłynęło do WF	12-02-2020	Załącznik
Wpl. do jedn. org.	Data	Symbol
Znak sprawy		

dr hab. Liliana Piasecka, prof. UO

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agaty Słowik-Krogulec

Needs, abilities and preferences of older adult learners of English : Their own and their teachers perspectives

**(Potrzeby, możliwości i preferencje starszych dorosłych uczniów języka angielskiego z perspektywy ich własnej oraz ich nauczycieli)
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Michońskiej-Stadnik**

Rozprawa doktorska p. mgr Agaty Słowik-Krogulec wpisuje się w rozwijający się nurt badań nad nauczaniem i uczeniem się języków obcych przez osoby starsze, w wieku 60+ lub emerytalnym. Starzejące się społeczeństwa niosą ze sobą różnorodne wyzwania ale także i możliwości, z których mogą skorzystać seniorzy. Zaprzestanie pracy zawodowej oznacza, że emeryci mają więcej czasu, który mogą poświęcić na te zajęcia, na które im go wcześniej brakowało. Jednym z takich wyzwań jest uczenie się języków obcych bowiem znajomość tych języków, w szczególności języka angielskiego, pozwala na sprawne porozumiewanie się w coraz bardziej otwartym świecie, w którym podróże są coraz bardziej dostępne a zmiany kraju zamieszkania nie należą do rzadkości. Migracja ze względów ekonomicznych znaczy, że młodzi ludzie wyjeżdżają z kraju rodzinnego, w nowym miejscu zamieszkania zakładają rodziny, rodzą im się dzieci podczas gdy ich rodzice pozostają w kraju ojczystym. Chcąc utrzymać kontakty z rodziną i wnukami zagranicą, mają potrzebę nauczenia się języka kraju, w którym mieszka ich rodzina. Ponadto uczenie się przez całe życie (*lifelong learning*) pozwala na aktywność poznawczą w celu, np. pogłębienia wiedzy, z przyczyn osobistych czy społecznych. Jest to bardzo ważne w przypadku seniorów, którzy będąc na emeryturze mogą się czuć niepotrzebni, osamotnieni i marginalizowani.

Z uwagi na to, że badania nad uczeniem się języków obcych przez seniorów należą do rzadkości, Autorka pracy postawiła sobie za cel zbadanie potrzeb, możliwości i preferencji seniorów uczących się języka angielskiego. Dodatkowo do badania zaprosiła także nauczycieli osób starszych aby określić podobieństwa i różnice między subiektywnymi

teoriami obu grup badanych, wiążącymi się z uczeniem się języka angielskiego przez osoby starsze.

Licząca 293 strony praca składa się ze wstępu i sześciu rozdziałów podzielonych na część teoretyczną (rozdziały 1-3) oraz empiryczną (rozdziały 4-6). W pracy można też znaleźć obszerną bibliografię (prawie 300 pozycji), listę użytych w tekście skrótowców, załączniki oraz streszczenie w języku angielskim i polskim.

Wstęp prezentuje cel pracy, uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad przedstawionym problemem oraz syntetycznie omawia jej zawartość. W rozdziale pierwszym (str. 17- 48) Autorka przedstawia rozumienie i podejście do wieku starszego w ujęciu historycznym, zaczynając od Starożytności, poprzez Średniowiecze do czasów współczesnych. Starożytni Grecy pojmowali starość jako schyłkowy okres życia, który kojarzyli z mądrością i rozumem a także długowiecznością (np. Platon). Z drugiej strony osoby starsze były przedmiotem kpin z uwagi na słabnące siły witalne (np. Arystoteles). Starożytni Rzymianie odnosili się do wieku starszego z większą rewerencją, dostrzegając w nim wiedzę i doświadczenie, których brakowało osobom młodszym. W Średniowieczu w starości dostrzegano zarówno wady (choroba, słabość ciała, utrata miłości, smutek) jak i zalety (uwolnienie się od namiętności i chuci, wzrost mądrości i bogate doświadczenie – św. Izydor). W epoce Renesansu zauważyć można nowe podejście do starzenia się, które miało na celu poprawę zdrowia i dobrostanu ludzi starszych poprzez np. odpowiednie ćwiczenia czy dietę. Dopiero pod koniec XX wieku pojawia się podejście do wieku starszego, które obejmuje czynniki biologiczne, neurokognitywne, psychologiczne i społeczne.

W dalszej części rozdziału znajdują się informacje na temat edukacji osób starszych. Autorka omawia zagadnienia związane z gerontologią, andragogiką i geragogiką, a także geragogiką krytyczną w odniesieniu do nauczania języków obcych. Wskazuje przy tym na problemy związane z określeniem przedziałów wiekowych, co jest istotnym zagadnieniem zwłaszcza w przypadku badań empirycznych.

Wiek i starzenie stanowią temat rozdziału drugiego (str. 49-104). Omówiono w nim biologiczne, neurokognitywne i socjologiczne aspekty starzenia się. Chronologicznie starość łączy się z wiekiem emerytalnym, biologicznie – z pogarszaniem się funkcji zmysłów i motoryki. Starzenie wiąże się także ze zmianami w funkcjonowaniu mózgu. Bardzo ważne są też czynniki poznawcze, które z wiekiem ulegają zmianie, jak na przykład zasoby poznawcze, pamięć, tempo przetwarzania informacji czy uwaga. W tej części pracy omówiono również problematykę dotyczącą edukacji osób starszych, wskazując przy tym na niedostateczną wiedzę na temat nauczania języków obcych w tej grupie wiekowej. Pamiętać należy, że osoby

starsze są grupą zróżnicowaną pod wieloma względami (np. motoryka, działanie zmysłów, dotychczasowe doświadczenia związane z nauką języków obcych, motywacja, osobowość) i dlatego nauczanie powinno być prowadzone w taki sposób, aby zaspokoić potrzeby tej grupy.

W pierwszej części rozdziału trzeciego (str. 105-138) pt. *Teaching and assessment techniques* (Techniki nauczania i oceny), pani mgr Agata Słowik-Krogulec omawia techniki stosowane w nauczaniu osób starszych, które wywodzą się z wybranych podejść teoretycznych i metod nauczania języków obcych, np. metoda gramatyczno-tłumaczeniowa, metoda audiolingwalna, metoda komunikacyjna, i inne. Techniki te nie są jednak dedykowane nauczaniu osób starszych. Z tego względu w kolejnej części rozdziału Autorka przedstawia popularne strategie pracy z tymi osobami, a mianowicie nauczanie wzajemnie (*peer-teaching*), uczenie międzypokoleniowe (*intergenerational learning*), e-learning i tworzenie opowiadań. Ostatnią część rozdziału poświęciła jednemu z najbardziej drażliwych problemów związanych z nauczaniem osób starszych, a mianowicie testowaniu i ocenie, negatywnym stereotypom związanym z wiekiem starszym a także różnorodnością tej grupy wiekowej.

Część empiryczna obejmuje rozdziały 4-6. Otwiera ją rozdział czwarty (str. 139-151), który w całości poświęcono metodologii badania empirycznego. Autorka przedstawia zatem powody przeprowadzenia badania, jego znaczenie, cele, pytania badawcze i hipotezy, badanych, narzędzia badawcze i sposób zbierania danych. Zastosowała metodę mieszaną, tzn. połączyła badanie ilościowe (kwestionariusz dla uczniów starszych i ich nauczycieli – pytania zamknięte) z jakościowym (komentarze do pytań otwartych, obserwacje lekcji i wywiad/dyskusja grupowa).

Wyniki badania przedstawiła Autorka w rozdziale piątym (str.152-221) w trzech podrozdziałach: ilościowe wyniki kwestionariusza wypełnionego przez osoby starsze uczące się języka angielskiego i ich nauczycieli połączone z komentarzami, wnioski z obserwacji lekcji oraz wyniki wywiadów grupowych. Wyniki ilościowe przedstawiła w tabelach i na wykresach liniowych i słupkowych, podając procentowy udział poszczególnych odpowiedzi. Wykresy liniowe jasno pokazują podobieństwa i różnice w postrzeganiu stopnia trudności sprawności językowych, jak też i wagi poszczególnych sprawności w procesie uczenia się języka angielskiego. Opinie dotyczące poczucia komfortu w klasie (pytanie otwarte) przedstawiła Autorka w formie list rankingowych, w których wymienione przez badanych czynniki pogrupowała na te związane z atmosferą w klasie, nauczycielami, innymi uczniami, materiałami i technikami nauczania, fizycznymi cechami sali lekcyjnej i innymi. Wyniki tej części kwestionariusza, w której użyto skali Likerta (tj. cechy dobrego nauczyciela, oczekiwania w stosunku do kursu językowego, najciekawsze tematy, preferowane formy

zajęć, preferowane techniki nauczania, preferowane sposoby poprawiania błędów, preferowane formy oceniania) przedstawiono na wykresach słupkowych.

Wyniki i wnioski z obserwacji sześciu lekcji opisała Autorka w następujących kategoriach: materiały wykorzystane w procesie nauczania, podejście do nauczania czterech sprawności, nauczanie gramatyki i słownictwa, użycie języka ojczystego na lekcji, interakcja, ocenianie. Dyskusja grupowa natomiast skupiła się na najbardziej kontrowersyjnym aspekcie nauczania języka, a mianowicie na formalnej ocenie podczas lekcji. Badani uzasadnili swą niechęć do tej formy oceny swą motywacją do nauki języka obcego. Uczą się go, aby porozumiewać się z cudzoziemcami i rozumieć środowisko językowe (*linguistic environment*) w kraju i za granicą oraz w celu nawiązywania kontaktów społecznych w klasie i poza nią. Wskazali także na wysoce stresujący charakter wszelkich testów formalnych, co może skutkować zaniżoną oceną ich rzeczywistego poziomu językowego. Zaproponowali także alternatywne sposoby oceniania, np. pisanie testu w domu i/lub samoocena.

Rozdział szósty (str. 222-246) obejmuje dyskusję wyników oraz podsumowanie. Autorka kolejno odpowiada na pytania badawcze i weryfikuje hipotezy w oparciu o wyniki uzyskane w badaniu. Najtrudniejszymi sprawnościami językowymi dla starszych dorosłych są mówienie i słuchanie. Zdaniem Autorki, wynika to z braku poczucia pewności siebie podczas mówienia, co może się wiązać z niechęcią do bycia ocenianym przez innych uczestników kursu a także z trudnościami w zapamiętywaniu słów. Problemy z słuchaniem mogą wynikać z niedosłuchu, który pojawia się w starszym wieku. Autorka zauważa również, że choć nauczyciele są świadomi problemów, z jaki mogą się borykać uczniowie starsi, nie przystosowują materiałów i technik do pracy z nimi. Nauczanie opiera się przede wszystkim na podręczniku, który nie jest dedykowany osobom starszym i nie odpowiada ich potrzebom, na przykład w odniesieniu do zawartych w nim treści. Nauczyciele sceptycznie podchodzą do tego, że ich uczniowie tak bardzo polegają na słownikach dwujęzycznych i nie wykorzystują tej potrzeby w procesie nauczania. Autorka podkreśla, że wzajemne nauczanie (*peer teaching*) i praca w parach są szczególnie przydatne dla osób starszych z tego powodu, że pozwalają na indywidualne tempo przetwarzania informacji, nie obciążają nadmiernie pamięci roboczej i nie wprowadzają nadmiaru bodźców. W części rozdziału poświęconej wskazówkom dla nauczycieli Autorka wyodrębnia trzy czynniki, które odgrywają kluczową rolę w nauczaniu osób starszych, a mianowicie ich udział w proponowanych aktywnościach i wspólne decydowanie o tym, jakie formy pracy nad językiem są dla nich optymalne. Ponadto nauczyciele powinni mieć otwarty umysł i wyzbyć się negatywnych i szkodliwych stereotypów, związanych ze starszym wiekiem. I najważniejsze – mając świadomość

fizjologicznych, poznawczych i psychospołecznych ograniczeń związanych z wiekiem - nauczyciele powinni dobrać i przystosować techniki, metody, materiały i strategie nauczania w taki sposób, żeby odpowiadały możliwościom uczniów starszych.

Recenzowana rozprawa podejmuje bardzo ważny i aktualny temat, jakim jest uczenie się w wieku starszym, w szczególności zaś uczenie się języków obcych. Temat ten od niedawna stał się przedmiotem badań dlatego też praca pani mgr Agaty Słowik-Krogulec w istotny sposób przyczynia się do pogłębienia wiedzy w tej dziedzinie.

Część teoretyczna rozprawy została właściwie przygotowana i opracowana. Dowodzi, że Autorka dokładnie przestudiowała różnorodne problemy związane ze starzeniem się, starością, uczeniem się przez całe życie i zagadnieniami związanymi z *foreign language geragogy* czyli geragogiką nauczania języków obcych. Swobodnie posługuje się terminologią związaną z tym obszarem badawczym i kompetentnie przedstawia złożone zagadnienia, zna reguły rządzące dyskursem akademickim. Autorka wykazuje się także umiejętnością wyboru istotnego naukowo i ważnego społecznie tematu. Brakuje jednak w tej części odniesień do nielicznych lecz jednak prowadzonych badań empirycznych nad uczeniem się języków obcych przez osoby starsze. Raporty z takich badań można znaleźć np. w tomie pt. *Third age learners of foreign languages* (2018, red. D. Gabryś-Barker). Nie jest też dla mnie jasne, czym kierowała się Autorka przy doborze metod przedstawionych w podrozdziale 3.1.

Część empiryczna pracy pokazuje, że Autorka przekonująco uzasadniła wybór tematu badawczego, klarownie sformułowała pytania i hipotezy badawcze, starannie zaprojektowała i przeprowadziła badanie. Szczegółowo opracowała liczne dane ilościowe i jakościowe, jednak ich przedstawienie w formie graficznej nie zawsze podnosi klarowność ich prezentacji. Mam tu na myśli wykresy 5.7 i 5.8, a w szczególności 5.13 i 5.14. W dwóch ostatnich znajdują się aż 42 zmienne pokazane w formie słupków, które także zawierają informacje o opiniach badanych. Moim zdaniem, kiedy badacz używa skali Likerta, bardziej uzasadnioną formą analizy danych byłoby przypisanie wartości liczbowych opiniom zawartym w skali (np. 1- zupełnie się nie zgadzam, 5 – całkowicie się zgadzam) a następnie wyliczenie średnich i odchyłeń standardowych dla poszczególnych zmiennych. Taki sposób analizy umożliwiłby również sporządzenie listy rankingowej badanych zmiennych (np. oczekiwania związane z kursem czy preferowane techniki nauczania). Do rozdziału czwartego należało dopisać podrozdział o tym, jak przeanalizowano zgromadzone dane. Wynika to oczywiście ze

sposobu ich prezentacji, jednak to czytelnik wnioskuje o sposobie analizy danych. W rozdziale szóstym brakuje mi także odniesień do rozważań teoretycznych, tak kompetentnie przedstawionych w części teoretycznej.

Na uwagę zasługuje załącznik II (s. 279-282), który zawiera wskazówki dotyczące planowania lekcji ze starszymi osobami dorosłymi, oparte na wynikach badania i refleksji Autorki. Mogą go wykorzystać nauczyciele pracujący z tą grupą wiekową.

Struktura pracy jest poprawna. Brakuje mi jednak spisu tabel i ilustracji, a lista skrótowców jest niekompletna – brak w niej PFC (s. 87), SOC (s. 89) czy TOT (s. 91). Podrozdział 1.1.4 można podzielić na dwa podrozdziały i drugi z nich, zaczynający się na str. 28, zatytułować "Older adult L2 learners".

Praca została poprawnie napisana i zredagowana chociaż Autorka nie ustrzegła się pewnych uchybień językowych, jak choćby użycie zwrotu "in case" (s. 67, 75), użycie "stressed out" zamiast "stressed" (np. s. 131) czy "criterium" zamiast "criterion" (s. 231), pomijanie przedimków czy niewłaściwa interpunkcja.

Podsumowując

- Autorka wykazała się rozległą wiedzą teoretyczną w zakresie czynników związanych ze starzeniem się oraz uczeniem się i nauczaniem osób starszych.
- Autorka posiada umiejętności konieczne do samodzielnego zaprojektowania i przeprowadzenia badania empirycznego oraz analizy otrzymanych wyników.
- Autorka dobrze zna zasady rządzące dyskursem akademickim.
- Rozprawa dotyczy ważnych społecznie i naukowo zagadnień związanych ze starzejącym się społeczeństwem.
- Autorka wykazała konieczność kształcenia nauczycieli oraz przygotowania materiałów uwzględniających uwarunkowania starzenia się, przeznaczonych do nauczania osób starszych.
- Mimo pewnych braków i niedociągnięć, recenzowana rozprawa wpisuje się w istotny nurt badań nad uczeniem się przez całe życie oraz koniecznością aktywności umysłowej i społecznej w starzejącym się społeczeństwem dla zachowania jego dobrostanu.
- Tym samym recenzowana rozprawa wnosi istotny wkład w zrozumienie czynników związanych z uczeniem się języka obcego w starszym wieku oraz proponuje sposoby rozwiązania wynikających z nich problemów, np. poprzez uwzględnienie w procesie nauczania możliwości, potrzeb i oczekiwań osób starszych.

Zważywszy powyższą ocenę uważam, iż przedstawiona przez Panią mgr Agatę Słowik-Krogulec rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i pozwala mi wnioskować o dopuszczenie Pani mgr Agaty Słowik-Krogulec do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Andrzej Prosecki

Opole, 5 lutego, 2020